

РЕГІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ МЕНТАЛІТЕТУ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ МЕЛІТОПОЛЯ)

Різні регіони України відрізняються один від одного не тільки історією, а й сучасним економічним, культурним, соціально-політичним становищем, тому і менталітет їх мешканців має деякі світоглядні та ціннісні відмінності. В статті проаналізовано регіональні особливості менталітету мешканців Мелітополя як типового міста Південного Сходу України, мешканці якого слабо інтегровані на рівні взаємодії соціальних груп, а також виявляють низький рівень національної та територіальної ідентичностей. Для дослідження якісної визначеності менталітету від фактора регіоналізації, проаналізовано специфіку його проявів крізь призму означених атрибутивних елементів – ідентичність, мислення, цінності, почуття, соціальні орієнтації.

Результати соціологічного дослідження показали, що відмінними рисами менталітету мешканців міста є законслухняність і низка громадянська активність, пріоритет колективної думки над індивідуальною, цінності групової належності, общинні форми господарювання. Водночас, від впливом зовнішніх суспільно-політичних факторів відбуваються процеси трансформації свідомості місцевої громади, що проявляється в усвідомленні своєї загальнонаціональної приналежності, баченням спільного майбутнього на основі реформування економічного життя та громадянських цінностей.

Ключові слова: менталітет; ідентичність; цінності; консолідація; громадянська культура.

Український народ як носій суверенітету, і як основа нації перебуває зараз саме на стадії консолідації та вироблення спільних національних ознак ідентичності. В таких умовах існує гостра необхідність звернення до вивчення духовних підвалин українського суспільства та виявлення його ментальності. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена насамперед постійними процесами самоусвідомлення людиною себе не лише як об'єкта, а й як суб'єкта духовної та соціально-політичної діяльності. Тому існує потреба виділити деякі характерні риси свідомості, духу, соціальні установки, орієнтації, цінності української нації.

Цей пошук ускладнює той факт, що в наслідок об'єктивних історичних та соціально-політичних умов українське суспільство знаходиться в суперечливих процесах взаємодії, взаємовпливу регіональних ідентичностей, пов'язаних з цінностями західної та східної цивілізацій. І як показує сьогодення, загальноукраїнського менталітету як стало явища в соціально-історичній реальності ще не існує, але водночас суспільство виробляє установлену систему ціннісних національних ознак.

Проте сьогодні будь-які спроби здійснити зміни в Україні, якщо нехтувати менталітетом громадян, приречені на невдачу, тому що для усвідомлення особистістю себе як суб'єкта історичного процесу треба ідентифікувати особливості конкретних етносоціальних та регіональних спільнот. Водночас деякі регіони України мають слабку виразність ідентифікаційних ознак, не визначену систему соціально-політичних орієнтацій, що ускладнює процес формування загальнонаціональних орієнтирів.

Одним із таких регіонів є Запорізьке Приазов'я, мешканці якого десятиліттями знаходилися під впливом спочатку радянської, а потім російської політичної системи, що в сучасних умовах зумовило низький рівень громадянської культури й таких цінностей як солідарність, відповідальність, громадянська активність. Оскільки регіональні менталітети (у просторовому розумінні) розпадаються на місцеві, то об'єктом нашого дослідження є Мелітополь як типове місто індустріального Південного Сходу України, мешканці якого слабо інтегровані на рівні взаємодії соціальних груп. До того ж представники місцевої громади проявляють

слабку громадянську і соціальну активність, що проявляється у нехтуванні можливості політичного вибору. Так на останні вибори до Верховної Ради мешканці міста показали найнижчу явку по Запорізькій області (40,7 %). Поза тим, місцева громада представлена представниками більш ніж 100 національностей, які об'єднані у понад 20 національно-культурних товариств, і місто представляло Україну у 2008 році у Раді Європи як інтеркультурне.

Тому метою нашого дослідження є виявлення регіональних особливостей деяких рис менталітету мешканців міста Мелітополя, що об'єктивно утруднюють системні трансформації на сучасному етапі розвитку суспільства.

Початок систематичного аналізу менталітету було покладено вченими школи «Анналів» (М. Блок, Л. Февр, Е. Барбу та ін.), які розглядали історичну науку, виходячи, в першу чергу, не з соціально-економічних взаємин, а з точки зору структур духовного життя соціуму.

У вітчизняній науковій думці аксіологічні особливості ментальності досліджували А.Кульчицький, М. Кушнір, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, Б. Цимбалістий, В. Янів.

Аналізували сутність духовних підвалин соціуму, фактори формування української ментальності в наш час І. Бичко, П. Гнатенко, І. Грабовська, Р. Додонов, С. Кримський, О.Лісеєнко, М. Попович, Л. Нагорна, І. Старовойт та ін.

В сучасних умовах ряд українських вчених – О. Донченко, В. Храмова, І. Лисий, П. Гнатенко, М. Міщенко та інші – активно і плідно розробляють проблеми сутності і функції менталітету. Водночас, не дивлячись на значний доробок вчених, досі існує методологічна та термінологічна складність вивчення менталітету як наукової категорії, що можна пояснити, насамперед, тим, що це складний підсвідомий феномен, який важко адекватно опанувати.

Більшість зарубіжних і вітчизняних авторів розглядають менталітет як системний феномен у порівнянні з такою «гіперсистемою» як культура, а ментальність як деяку інтегральну характеристику людей, що живуть в певній культурі. Такий підхід дозволяє описати своєрідність бачення світу цими людьми, пояснити національні особливості народів (А.І.Кравченко, Т.С.Гетало, М. В.Попов, Р. О.Додонов, Л.Карп'юк та інші).

Але дивлячись на те, що менталітет має великий дослідницький потенціал і може використовувати як спосіб і метод вивчення суспільних і цивілізаційних структур у науці склався дещо інший підхід, представники якого розглядають менталітет крізь єдність усіх сфер життєдіяльності етноспільноти. А. Маленко з цього приводу зауважив: «Ідеї на рівні ментальності визначаються соціальним середовищем, яке несвідомо і безконтрольно прокручує і спрощує їх. Сфера ментальності пов'язана з матеріальним життям суспільства, елементи її взаємопов'язані та з'єднані; це система образів і уявлень про світ загалом та про своє місце у цьому світі» [2, с. 112].

Українські психологи О. Донченко та М.-Л. Чепач розглядають менталітет у контексті соціальної синергетики, як складне структурно-генетичне утворення з певними системними характеристиками. М.-Л.Чепач вбачає в менталітеті сенсоутворюючу інтегруючу детермінанту. На рівні індивіда і цілої спільноти він є системою психологічних конструктів та соціальних ознак, які регулюють процес гуртування людей у великі суспільні об'єднання. Саме такі властивості створюють еволюційно зумовлені психологічні конструкти, такі, що визначають думки і поведінку, а також ціннісні орієнтації індивідів [6, с. 66].

Категорія «менталітет» виконує досить визначену функцію в соціології, пояснюючи (та в деякій мірі прогножуючи) той чи інший тип поведінки як окремого індивіда, так і певної соціальної групи або народу в цілому. Соціологи звертають увагу на менталітет як своєрідну основу для цілісного способу життя людини, що обумовлює (як свідомо, так і несвідомо) напрям життєдіяльності індивіда. Так, О.В. Лісеєнко розуміє менталітет як досить сталий, загальнорозповсюджений в тій чи іншій групі людей особливий мислений образ (узагальнене уявлення) щодо певних елементів соціальної реальності [1, с. 31].

Розглядаючи роль менталітету в процесах державотворення Побочий І.А. зауважує, що він відображає складну систему основних уявлень людей, закладених у їх свідомість культурою, мовою, релігією, наукою, етносом, суспільним спілкуванням, які не завжди і не повністю усвідомлюються людиною. В результаті виникає сукупність настанов, які стосуються найбільш важливих і загальних моментів життєдіяльності індивіда [3, с. 38]. Отже, в соціології менталітет є феноменом, який визначає характер і структуру взаємодії особистості та суспільства У соціальних процесах формування менталітету відбуваються завдяки механізмам інтеріоризації (засвоєння) колективних норм і цінностей на рівні індивідуальної психіки, і у зворотному напрямку – впливі індивідуального на колективне. Ці процеси тісно взаємопов'язані. Як результат формуються такі соціально-психологічні феномени як ідентичність, стереотипи, які опосередковано впливають на спосіб життя, традиції, цінності та норми поведінки як індивіда, так і спільноти. Тому особливості прояву менталітету свідчать про специфічні риси соціалізації індивіда, його автономності та самобутності розвитку, стереотипне ставлення до навколишнього світу.

Таким чином, не дивлячись на широке використання поняття «менталітет» у науці й досі не має однозначного його тлумачення. Однак виявленні упродовж дослідження загальні ознаки цього явища свідчать, що менталітет можна трактувати як певний соціально-психологічний стан суб'єкта – етносу, нації, громадян, що склався в результаті засвоєння індивідом домінуючих цінностей і комплексу настанов, опосередкованих системою суспільних відносин, в наслідок історичного впливу етнічних, соціально-економічних та політичних

умов. Носій менталітету відображає сукупність відносин, що практикуються даними суспільством через діяльність соціальних інститутів та інших регуляторів суспільного життя, а також включає в себе ієрархію цінностей, мораль, особливості міжособистісної поведінки і самовираження, способи передачі досвіду через покоління.

Як складне системне соціокультурне явище, менталітет містить сукупність різноманітних компонентів. У найширшому розумінні до структури менталітету як складного соціокультурного феномену, можна віднести ідентичність, соціальні уявлення про минуле й майбутнє певної спільноти, а також цінності, звички, традиції, професійну діяльність тощо.

Серед доступних об'єктів соціологічного дослідження менталітету можуть виступати ставлення індивіда до культури народу, звичаїв, традицій; знання і уявлення про своє природне і соціальне оточення; система засобів оцінювання явищ і процесів, що відбуваються.

Зважаючи на той факт, що українці досить тривалий час не мали власної держави, а українські землі були територіально роз'єднані між двома цивілізаціями Сходом та Заходом, то це спричинило, на думку Побочого І.А., формування своєрідної біполярної моделі, яка поєднує лицарсько-козацький та пасивно-споглядальний типи ставлення до навколишнього світу. У політичних процесах ці типи менталітету виявляються, з одного боку, у бунтарстві, героїчній боротьбі за національні цінності та державну самостійність України, а з іншого боку – в егоцентризмі, байдужості до долі власного народу у власній державі [3, с. 40].

Як результат цивілізаційні відмінності зумовили й регіональні. Навіть на повсякденному рівні в суспільстві сформувалися образи львів'янина, одесита, донеччанина, харків'янина тощо. Пояснюється це тим, що мешканці регіону займають спільне просторове середовище, яке сформувалося історично внаслідок утворення певної соціокультурної, господарсько-економічної та соціально-стратифікаційної специфіки. Так будується певна модель світу на основі соціальної діяльності, економічної та політичної творчості, духовно-культурних, ритуальних, традиційних видів активності. В свою чергу, суб'єкт – носій менталітету є втягнутим у цю загальну атмосферу, інтеріоризує її загальноприйняті норми та цінності. Саме тому регіональні субкультурні форми ментальності є найважливішими і визначальними у поведінці особистості.

Для виявлення особливостей менталітету мешканців Мелітополя як типового міста Південного Сходу України лабораторія соціологічних досліджень МДПУ ім.Б.Хмельницького провела соціологічне опитування в період з 1.11.2014-30.11.2014 років. Вибіркова сукупність (n) складала 2400 респондентів, $\Delta \pm 2,3$, $P = 95 \%$. Вибірка багатоступенева, гніздова, квотна. Квотний відбір здійснювався шляхом формування 6 пропорційних, вікових груп чисельністю 400 одиниць респондентів, що забезпечило репрезентативність отриманих даних і

дозволяє екстраполювати їх на генеральну сукупність. В кожній окремій групі були витримані соціально-демографічні характеристики генеральної сукупності за статтю та рівнем освіти [4].

Для дослідження якісної визначеності менталітету від фактора регіоналізації, проаналізовано специфіку його проявів крізь призму означених атрибутивних елементів структури менталітету – ідентичність, мислення, цінності, почуття, соціальні орієнтації. У межах цих елементів визначені їх конкретні емпіричні показники: емоційне сприйняття свого міста, відношення до історичної пам'яті народу, специфічні риси економічної та політичної свідомості, настрої, реакція на зміну соціально-політичних чинників суспільства.

Оскільки найважливішими, базовими чинниками у формуванні менталітету народу є його історія, то слід звернути увагу на соціокультурний та економічний досвід, набутий його мешканцями.

Мелітопольщина – територія зі складною і своєрідною історією етнокультурного розвитку. Вже з самого початку заснування міста (друга чверть XVIII ст.) його мешканці склалися із українських та російських переселенців, різних груп козацтва, а часто й втікачів, які шукали розгулу й свободи. Трохи пізніше, наприкінці XVIII-поч. XIX ст. на ці землі почали переселятися представники різних етнічних та конфесійних груп: меноніти, греки, німці, болгары, євреї, поляки, караїми та інші. З плином часу етнонаціональний склад населення міста ускладнювався. Наявність на спільній території багатьох культур, за відсутності корінного населення, неоднозначно вплинули на рівень етноконфліктності й викликали відповідні етносоціальні й статусно-рольові зміни у соціально-просторовій структурі даного соціуму. Дослідник українського Приазов'я Б.Слющинський вважає, що в результаті міжкультурної комунікації виробилася «третя культура» («третій етос»), що стає платформою порозуміння між учасниками комунікативного акту [5, с. 13].

Проте, підстави треба шукати не в питанні, хто перший заселився, а в умовах, в яких мешканці цієї території проживали, особливо від доби індустріалізації. Вагоме значення для формування особливостей менталітету за радянських часів є подальший розвиток міста як промислового центру. Будівництво машинобудівельних заводів вимагало робочих рук з усіх куточків СРСР. Індустріалізація регіону проводилася під політичним та культурним домінуванням Росії, що нівелювало цінність етнічної самобутності спільнот, і як наслідок сформувалася урбанізована культура, підпорядковуючи інтереси людей виробничим чи класовим цілям. Поза тим, «змішування» і відірваність від історичної батьківщини представників етнічних спільнот, неможливість розвивати свою національну культуру й мову, нав'язування російської культури, призвело до елементів страху, що впливало на їхню дещо приховану етнонаціональну поведінку за межами своєї сім'ї. Залежність від «владної національності», від роботи промислових підприємств і

тісних торговельних зв'язків з Росією, призвели до покори владі, життя «сьогоднішнім днем» без осмислення майбутнього. Такі процеси не сприяли участі місцевих мешканців у підтриманні ладу в місті, що блокувало розвиток громадянського суспільства. В наслідок нав'язування політичної культури із-зовні відбулися процеси акультурації-декультурації і поступова асиміляція етнічних спільнот. Завдяки цьому їхні представники перестали належати вже до традиційно своєї визначеної етнічної спільноти. З огляду на це Б.Слющинський дійшов висновку, що ідентичність мешканців регіону є «сегментарною», а стиль життя і субкультура – «гібридними» [5, с. 18].

Отже, менталітет як регіону, так і міста формувався на космополітичній основі, при відповідній деградація соціокультурних практик, що й сприяло безконфліктному нав'язуванню владної російської культурної традиції та політичної ідеології тоталітаризму. Оскільки найчисельнішою етнічною спільнотою регіону були українці (45,8 % на середину ХХ ст.), ідентичність яких теж зазнала утисків, то менталітет мешканців включає в себе елементи як російської, так і української культури.

Враховуючи вказані чинники мешканці міста вже за часи незалежності постали не як об'єднана спільними інтересами спільнота, а досить-таки розрізнена етнонаціональна громада зі слабкими внутрішніми інтеграційними зв'язками між групами, яка тільки при створенні певних політико-національних умов зможе набути єдиної ідентичності.

А отже, можна припустити, що і менталітет мешканців несе відбиток «радянського архетипу», що проявляється в домінуванні колективістської свідомості, уповільненості, низької громадянської активності. Результати соціологічного дослідження свідчать, що респонденти віддали перевагу таким значущим рисам економічного та політичного менталітету свого міста як: законослухняність, низка громадянська активність (38,5 %), пріоритет колективної думки над індивідуальною (33,8 %), критичне ставлення до влади (30,1 %), орієнтація на самоорганізацію у межах громади (32,3 %), орієнтація на індустріальні цінності, підпорядковані виробничим чи груповим цілям (23,1 %), цінності групової належності, обшинні форми господарювання (15,4 %), орієнтація на індивідуальні форми господарювання (13,8 %), орієнтація в основному на державу та політичного лідера (11,9 %).

Законослухняними з низкою громадянською активністю себе відзначили люди майже всіх вікових категорій, окрім молодого покоління людей до 30 років. Пріоритет колективної думки над індивідуальною як відмінну рису своєї ментальності не вважає жоден опитаний віком до 25 років.

В той же час потрібно зазначити, що ці риси є серйозною перешкодою на шляху реформування місцевої громади, оскільки вони не дають змоги надати бажаної динаміки та ініціювати впровадження в життя інноваційних політичних, соціальних та суто інформаційних технологій. Втім, ці перешкоди чи навряд можуть вважатися постійними.

І хоча третина респондентів критично ставляться до влади і орієнтуються на самоорганізацію у

межах громади, обумовлено це не вмінням аналізувати економічні та суспільно-політичні процеси, а скоріше недовірою до політичної та державної еліти. Даний факт заважає налагодженню конструктивної співпраці між представниками громадськості, бізнесу та влади.

Особливе значення у формуванні менталітету мають ідеологічні символи та події, які викликають почуття патріотизму, гордості за свою країну. Однак одні ідеологічні нарративи можуть поєднувати людей, сприяти формуванню єдиної нації, миру та злагоди, інші ж – роз'єднувати, сприяти ворожнечі, недовіри, підозрливості. Тому доцільно було визначити, які символи та події є найбільш значущими для респондентів, яким вони надають перевагу, а які викликають непорозуміння та неприязнь.

Аналіз відповідей показав, що найбільш значущими подіями для мешканців регіону стали: перемога у Великій вітчизняній війні (65,5 %), проголошення незалежності України (46 %), історія козацтва (44,4 %), трудовий героїзм народу (31,7 %) та повоєнна відбудова народного господарства (15,9 %). А от помаранчева революція стала значимою подією лише для 6,3 % респондентів (в основному люди віком від 26-30 та 36-40 років з вищою освітою). І взагалі ніякої реакції не викликала у опитаних така подія як боротьба УПА, що свідчить як про підозрливість до населення Західної України, яка штучно насаджувалася десятиліттями, так і про низьку об'єктивну інформованість респондентів щодо цього.

І якщо перемогу у ВВВ визначили як значиму представники всіх вікових груп, то незалежність України вважають визначною подією респонденти більш молодшого та середнього віку (до 50 років).

І хоча в процесах індустріалізації міста, було задіяне старше покоління, проте даний період вважають значимим і респонденти молодшого віку (20-30 річні). Хоча вони і не брали участі, і не були очевидцями тих подій, але соціальна пам'ять про них транслюється молодому поколінню через спогади родичів та знайомих, а також значна увага цьому приділялася в освітніх закладах міста.

До того ж в місті найкраще збереглися багато «знаків радянськості», що проявляються в народній ментальності найяскравіше (11,5 % мешканців підтримують комуністичну ідеологію) та при цьому займають дуже проблемне, дискусійне положення. Пропозиції щодо ліквідації «ЗР» (знищення пам'ятників, перейменування вулиць тощо), не можуть навіть розглядатися без детального вивчення їх вкорінення в ментальному просторі населення.

А ось відмінними соціально-психологічними рисами менталітету міста респонденти вважають такі: щедрість, гостинність й працьовитість – 38,2 %, пріоритет життєвої мудрості над іншими видами знань і практик – 29,4 %, настороженість і виваженість по відношенню до всього нового – 27,9 %, пріоритет толерантності у поєднанні з добротою і чесністю – 23,5 %, орієнтація на особливий вид кар'єри (бути в «теплому») місці, при ресурсах, але без відповідальності) – 22,1 %, недалекоглядна хирість, що дозволяє виграти у

малому і програти у великому – 10,3 %, допитливість у поєднанні з недовірою до чужого досвіду – 8,8 %, безжалісність якщо посягнули на кровні інтереси – 5,9 %.

Важливо й те, що майже чверть опитаних (23,5 %) відзначають в якості особливості менталітету толерантність (в основному люди середнього та старшого віку з середньою професійною та вищою освітою), що свідчить про те, що частина місцевої громади вважає своє місто інтеркультурним, в якому мирно протягом багатьох років проживають представники більш ніж 100 національностей. За умов розроблення місцевим самоврядуванням з залученням великих кіл громадськості відповідної стратегія розвитку міста, бренд інтеркультурної громади має великий потенціал розвитку. З такою ж рисою ментальності як орієнтація на особливий вид кар'єри (бути в «теплому» місці, при ресурсах, але без відповідальності) позиціонують себе в основному респонденти віком від 40 років і старше. Це покоління людей, народжених в Радянському Союзі, які розраховували в своєму житті на патерналізм держави, і не асоціювали себе ні з громадянством, ні з етнічною приналежністю.

Оскільки соціологічний підхід до вивчення менталітету включає дослідження ідентичності, то доцільно визначити думку мешканців Мелітополя до питань їхнього самовизначення. Респондентам на питання «Ким Ви себе вважаєте?» було запропоновано обрати не більше 2-х варіантів відповіді. Аналіз соціологічної інформації показав, що більшість опитаних (85,9 %) ідентифікують себе як громадяни України: це учнівська молодь, студенти та представники середньої вікової категорії (36–60 років) – спеціалісти технічного та гуманітарного профілю з вищою або середньою спеціальною освітою, підприємці, робітники.

Одночасно представниками свого етносу себе вважають – 21,1 % (переважно респонденти віком 60 і старше – 75 %), європейцями – 9,2 % (41-50 років – 33,3 %), міста – 8,5 % (26-30 років – 62,5 %), регіону – 4,2 % (36-40 років – 50 %).

Досить цікавим є відповіді респондентів 31-35 років, з яких тільки 46 % позиціонують себе як громадяни України, інші ж – мешканцями свого міста (18 %), світу (20 %), представниками колишнього СРСР – 26 %, взагалі не замислювалися над цією проблемою – 25 %. Можна припустити, що це «втрачене» покоління, яке виховувалося в період соціально-економічних та політичних трансформацій 90-х років, система світоглядних орієнтацій яких не отримала чітких ідентифікаційних векторів формування.

Загалом результати соціологічного аналізу демонструють, що молодь 19-35 років є носієм найбільш «мозаїчної» ідентичності, що підтверджує припущення, що ця вікова категорія є найбільш мобільною, швидко сприймає інновації, але, в той же час, їй притаманне агресивне сприйняття «іншого», соціальна апатія, байдужість, пасивність, безвідповідальність, конформізм, споживацтво, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей. Слід зазначити, що рівень громадянської ідентичності мешканців міста значно збільшилася за останній рік, що пов'язано з соціально-політичними викликами, які зазнало українське суспільство. Так, кількість респондентів, які ідентифікують себе перш за все громадянами України збільшилася вдвічі, і майже настільки ж зменшилася локальна ідентифікація, що вказує на слабкі інтеграційні зв'язки в середині місцевої громади. І хоча відсоток респондентів, які ототожнюють себе з представниками СРСР зменшився, проте це не показник зміни їхніх ментальних настанов. Дані наведені у порівняльній таблиці 1

Таблиця 1

Самовизначення мешканців місцевої громади %

Ідентичність	2012 рік	2014 рік
Громадяни України	39,7	85,9
Представниками свого етносу	15,3	21,1
Європейцями	9,2	7
Мешканцями свого міста	22,1	8,5
Мешканцями свого регіону	2,3	4,2
Мешканцями світу	10,7	11,3
Представниками колишнього СРСР	8,4	4,2

Таким чином, менталітет як соціокультурний феномен, який формується протягом тривалого часу може змінюватися від впливом внутрішніх та зовнішніх обставин. Хоча значна частина мешканців міста мають низьку громадську активність, орієнтуються на колективізм та індустріальні цінності радянської доби, в той же час швидкими темпами відбувається усвідомлення потреби у консолідації суспільства, спільних економічних інтересах, загальнонаціональної ідентичності, громадянських цінностей.

Молоде покоління та мешканці міста середнього віку (30-40 років) хоча і вважають значимими цінності індустріальної доби, проте більш

активніше орієнтуються на процеси демократичних трансформацій, а тому можуть стати мобільною силою в реформуванні місцевої громади.

Поряд з загальноуніверсальними цінностями частина опитаних відзначає таку рису менталітету як толерантність у поєднанні з добротою і чесністю, що вказує на вироблення спільнотою міста особливих соціокультурних практик інтеркультурного міста, які усвідомлюються мешканцями і мають значний потенціал розвитку. Подальші дослідження можуть мати практичну цінність з точки зору ціннісних ментальних змін мешканців міста в контексті вироблення спільних загальнонаціональних ознак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лісеєнко О.В. Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: спеціальністю 22.00.06. «соціологія культури, науки та освіти» / О.В. Лісеєнко, Харк. держ. ун-т. – Х., 1998. – 17 с.
2. Маленко А. Є. До питання про ментальність як предмет психологічних досліджень / А. Є. Маленко // Тези доповідей та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості»]. – Ч. I. Розд. I. – Київ-Луцьк, 1994. – С. 111-114.
3. Побочий І.А. Менталітет українського суспільства: витоки та сучасний стан / Побочий І.А. // Вісник СевДТУ. – Вип. 91: Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С.37-41
4. Результати соціологічного дослідження «Особливості менталітету місцевої громади Мелітополя» // Лабораторія соціологічних досліджень МДПУ ім.Б.Хмельницького. – Мелітополь, 2014. – 58 с.
5. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація в багатонаціональному регіоні України: автореф. дис. ... докт. соціол. наук: спеціальністю 22.00.04. «спеціальні та галузеві соціології» / Б.В.Слющинський, Харк. націон. ун-т. – Х., 2010 – 33 с.
6. Чепань М.-Л. А. Ментальна психологія: шляхи осягнення вершинних сутностей / М.-Л. А. Чепань // Тези допов. і повід. Всеукр. наук. конф. [«Особистість і народ: погляд історичної психології»], (25-27 трав. 1994 р.). – К., 1994. – С. 65-72.

И. В. Букреева,

*Мелитопольский государственный педагогический университет
им. Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь, Украина*

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ МЕНТАЛИТЕТА В КОНТЕКСТЕ СИСТЕМНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ МЕЛИТОПОЛЯ)

Различные регионы Украины отличаются друг от друга не только историей, но и современным экономическим, культурным, социально-политическим положением, поэтому менталитет их жителей имеет некоторые мировоззренческие и ценностные особенности. В статье проанализированы региональные отличия менталитета жителей Мелитополя как типичного города юго-востока Украины, жители которого слабо интегрированы на уровне взаимодействия социальных групп, а также выявляют низкий уровень национальной и территориальной идентичности. Для исследования качественной определенности менталитета от фактора регионализации, проанализирована специфика его проявлений сквозь призму атрибутивных элементов – идентичность, мышления, ценности, чувства, социальные ориентации.

Результаты социологического исследования показали, что отличительными чертами менталитета жителей города является законопослушность и низкая гражданская активность, приоритет коллективного мнения над индивидуальным, ценности групповой принадлежности, общинные формы хозяйствования. Одновременно, в условиях воздействия внешних общественно-политических факторов происходят процессы трансформации сознания местного сообщества, что проявляется в осознании своей общенациональной принадлежности, видением общего будущего на основе реформирования экономической жизни и гражданских ценностей.

Ключевые слова: менталитет; идентичность; ценности; консолидация; гражданская культура.

I. V. Bukreeva,

Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine

REGIONAL FACTORS OF MENTALITY IN THE CONTEXT OF SYSTEM TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY (ON THE EXAMPLE OF MELITOPOL)

On the basis of empirical data the features of the regional manifestations of mentality of the typical of the town South-East of Ukraine Melitopol, the inhabitants of which were decades under the influence of the first Soviet and then Russian political system, that in modern conditions caused low level of civic culture. The aim of the study is to identify regional differences in some features of the mentality of the inhabitants of the city of Melitopol, objectively impede systemic transformation in the present stage of development of society. Sample size (n) is 2 400 respondents $\Delta \pm 2,3$. Quota sampling was carried out by forming 6 proportional, age groups of 400 respondents. In each group were kept socio-demographic characteristics of the general population by sex and level of education. The results of the survey revealed that a significant portion of residents have low social activity, focus on collectivism and industrial values of the Soviet era, at the same time quick speed is a perceived need in the consolidation of society, common economic interests, national identity. Along with universal values of the respondents noted this trait mentality as tolerance, indicating that the production community, special socio-cultural practices of intercultural cities, which are realized by the residents and have significant potential

for development. The results of the study can be taken into account when analyzing a single objective determinants of the formation of all-and specifically-regional mental specifics and to contribute to a more sophisticated political and practical measures to ensure national unity.

Key words: *mentality; identity; values; consolidation; civil culture.*

Рецензенти: *Катаєв С. Л., д. соц. н., професор;
Фесенко А. М., к. іст. н., доцент.*

© Букрєєва І. В., 2015

Дата надходження статті до редколегії 16.03.2015